

ISSN:1306-3111
e-Journal of New World Sciences Academy
2008, Volume: 3, Number: 1
Article Number: C0034

SOCIAL SCIENCES

TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE

Received: September 2007

Accepted: December 2007

© 2008 www.newwsa.com

Zülfi Güler

University of Firat

zguler@firat.edu.tr

Elazig-Turkiye

**BAĞDATLI RUHÎ'NİN MEŞHUR TERKİB-BENDİNE
SOSYAL PSİKOLOJİ AÇISINDAN BİR BAKIŞ**

ÖZET

Bu terki-bendinde Bağdatlı Ruhî'nin, Osmanlı Müslüman toplumunda bulunan, değişik unvan ve statülere sahip, sosyal tipleri ve sosyal grupları bazı tutum ve davranışlarıyla eleştirdiği görülmüştür. Şairin, bu eserinde saydığı ve sosyal davranışlarını gösterip eleştirdiği kişiler ve gruplar: toplumun yönetici ve zengin grubunu oluşturan, sosyal, siyasî ve ekonomik yönden statü ve üstünlük kazanmış, havas-has, ayan, paşa, bey ve hâce unvanları ile anılan zengin zümre; bir varlığa sahip olamayan, daha çok toprağa bağlı işçi olarak çalışan, avam-am adlarıyla anılan, eğitimsiz, aşağı ve alt tabaka; zahit, sofı isimleriyle bilinen, az çok okumuş yahut, cami ve tekkelerde kulaktan dolma dinî bilgiler edinmiş bağnaz kesim; aydın, entelektüel, hür düşünceye sahip, aşık ve rint tabiatlı olan şairler grubu. Ruhî bu kişi ve grupların toplum içerisindeki tutum ve davranışlarını eleştirmiştir. Bu makalede, bu eserin konusu olan sosyal tip ve grupların davranışları incelenmiş ve manzumeye sosyal psikoloji açısından bir açıklama getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bağdatlı Ruhî, Sosyal Psikoloji,
Sosyal Eleştiri, Terki-Bend

**A FOCUS ON BAGHDADI RUHI'S TERKIB-BEND REGARDING
THE SOCIAL PSYCHOLOGY**

ABSTRACT

In his poem, it is seen that Baghdadi Ruhi has criticized the attitudes and behaviours of some social types and groups having various ranks and statues in ottoman muslim society. The personalities and groups mentioned and criticized by the poet in his work because of their social behaviours are, the rich class consisting the management and rich group of society and having the status and superiority with regard to social, political and economics and being mentioned with the ranks "havas-has, ayan, pasha, sir and hace, the uneducated over class having nothing and working as farmers at the land and being mentioned with the names of upper-class, the bigoted class known with the names of zahit, sofı; having a lower education or picked up religious knowledge here and there by listening in the mosques and tekkes, and the group of poets being intellectual, having free thought, lovers and being rint-natured. Ruhi has criticized the attitudes and behaviours of these personalities and groups in the society. In this article, the behaviours of social types and groups being the main theme of this work have been examined, and an explanation in the point of social psychology has been made on the poem.

Keywords: Baghdadi Ruhi, Social Psychology, Social Criticism, Poem

1. GİRİŞ (INTRODUCTION)

Ruhî'nin bu terki-bendi kendinden sonraki şairler, tezkireciler ve okuyanlar tarafından beğenilmiş; bazı şairler tarafından ona nazireler de yazılmıştır. Bu manzumenin sevilmesinin asıl nedeni konusudur. Terki-bendin bentlerinde değişik konular işlenmiş olmakla beraber, on yedi bent olan bu uzun manzumenin hemen tamamında, Osmanlı toplumundaki sosyal tipler, gruplar; bu tiplerin ve grupların davranışları; bu davranışları meydana getiren sosyal ortam ve olaylar; karşıt davranışlar çarpıcı bir şekilde işlenmiştir. Ruhî, Osmanlı Müslüman toplumundaki sosyal ortamı, karşıt sosyal tipleri ve sosyal grupları, bunlar arasındaki çatışmaları, ayrıca Osmanlı yönetimindeki aksaklık ve çarpıklıkları, ciddi bir hiciv içerisinde ve gayet yüksek sesle haykırarak söylemiştir. Şairin konu edindiği sosyal tipler ve sosyal davranışlar bugün dahi toplumumuzda görülmektedir. Bir bakıma beynelmilel tipler ve davranışları otaya koymuştur Ruhî. İşte bu manzumenin yazıldığı günden beri, okuyanlar ve dinleyenlerce beğenilmesinin asıl nedeni budur. Ayrıca araştırmacılar, şairin dilinin rahat anlaşılır olduğundan da bahsetmişlerdir. Aslında manzumede, kelimelerinin çoğunluğu, bilhassa günümüz insanının anlayamayacağı Arapça ve Farsça olan; ayrıca uzun terkiplerin ve teke-tasavvuf terimlerinin söylenildiği beyitler de var. Ama manzumede, her zaman her yerde görülen tipler ve halkın aşına olduğu davranışlar ortaya konduğu için, anlamadığı kelimeler olsa bile, okuyanlar sözün anlamını hissedebilmiştir. Kaldı ki, halkımız aşına olduğu durum ve davranışları anlatan dilin kelimelerine de zaten aşınadır.

Bir dildeki kelimeler, nesnelere, olay ve ilişkileri, durum ve kavramları karşılar. Kişiler başka kişilerle iletişim kurarken kelimeleri, gösterdikleri kavramları ve anlamları bilerek kullanırlar.

"Kelimeler birdenbire ortaya çıkmazlar. Tek bir kişi tarafından da oluşturulmazlar. Bir dildeki kavramlar sosyal üründür. Kavramları birbirleriyle etkileşimde bulunan insanlar standartlaştırır; bu etkileşim hayatî konularda, ihtiyaçların karşılanması, çevreyle ilgili uğraşlar, yaşanan dünyanın tanınması ve bunun çeşitli yönlerinin denetlenmesi ya da değiştirilmesi konularında gerçekleşir" (Şerif 1996:456).

Sosyal psikolojinin asıl konusu, insanların oluşturduğu sosyokültürel, sosyoekonomik ürünlerin, yani maddî ve maddî olmayan kavramların, değer yargılarının ve nesnelere etkisi altında bireyin edindiği sosyal tutum ve davranışlardır. Kültürel ve sosyal ürünler insanlar arası etkileşimlerden ve ilişkilerden doğar. İnsan ilişkilerinden doğan kültürel ürünler ve sosyal değer yargıları toplunda yerleştikten sonra, bu kez insan ilişkilerini ve etkileşimlerini biçimlendirmeye ve yönlendirmeye başlar. Kültürü yaratan insandır, ama o kültür insanı biçimlendirir ve insana deneyimler kazandırır. Güdüler ve deneyimler kişinin davranışlarını meydana getirir. İnsan, bey yahut paşa, zengin veya fakir, dindar ya da dinsiz olarak dünyaya gelmez. Bireyler, içinde buldukları kültürel ortamın sosyal değerleri doğrultusunda sosyal tutum ve davranışlar edinirler (Şerif 1996:489-490).

Ruhî bu manzumesinde hemen her beyitte, yar-ağyar, zengin-fakir, mir ü geda, has u am, rint ve zahit, kâmil ile cahil gibi karşıt tipleri ve safa-cefa, zenginlik-fakirlik, kirli ve temiz, talihli ve talihsiz, imanlı-imansız, şekil ve mana gibi zıt kavramları bir araya getirerek onları karşılaştırmış; böylece sosyal tipler ve gruplar arasındaki etkileşimleri, karşıt davranışları, toplumun çelişkilerini göstermiştir.

Aynı kültürel ve ekonomik koşullardan etkilenen, Ortak arzu istek ve ihtiyaçlara sahip olan kişiler arasında ilişki ve etkileşim sürdürüldüğünde, bu kişiler bir grup oluşturur. Aynı gruplara,

sosyokültürel ortama dahil olan bireyler, ortak arzular ve amaçlar doğrultusunda ortak değerler, ortak tutum ve davranışlar oluştururlar. Sosyal tutum ve davranışlar, kişinin üyesi olduğu sosyal grubun değerleriyle bağlantılı olarak meydana gelir. "Örneğin, bir kişinin bir gruba karşı tutumu önyargılıysa, o grubun üyelerine olumsuz gözle bakacak ve onları kendinden ve kendisine benzeyenlerden ayrı tutarak ayırıcıcı bir biçimde tepki gösterecektir" (Şerif 1996:414).

Ruhî bu eserinde, havas-has, ayan, paşa, bey, mir ve hâce kelimeleriyle yüksek tabakayı, yöneticiler ve zenginler sınıfını; halk-avam-am, gedâ, dilenci sözleriyle alt tabakayı, hiçbir değeri olmayan ve hiçbir değere sahip olmayan sınıfı; zahit, sofı diyerek genellikle bir tekke ve tarıkata bağlı, dindar, fakat cahil kesimi; şair, aşık, rint sözleriyle aydın, entelektüel, arif ve kâmil kişileri ve bunların oluşturduğu grupları ifade etmiştir. Bunların hepsini de Osmanlı Müslüman toplumu içerisinde bulunan, birbirleriyle etkileşimden doğan davranışlar gösteren sosyalleşmiş guruplar olarak sergilemiştir. Şair bu kelimeleri çoğunlukla çokluk ve grup ifade edecek şekilde kullanmıştır.

Madem ki, kişinin sosyal tutum ve davranışları, içinde bulunduğu sosyal ortamın kültürel ve ekonomik şartları tarafından belirlenip yönlendiriliyor, o zaman, bireyin içinde bulunduğu sosyal ortamın öncelikle bilinmesi ve tanınması gerekmektedir. Ruhî'nin terki-bendinde konu edildiği sosyal kişiliklerin mensubu oldukları sosyal grupları, oluşturdukları ve içinde yaşadıkları kültürel ortamı belirleyen ipuçları veren kavramlar ve kelimeler de kullanılmıştır.

Havas-has, ayan, paşa, bey-mir kelimelerinin her biri birer unvan adıdır. Aynı zamanda bu terimler, bu unvanı alan kişinin statüsünü de bildirir; hem sosyal statüsünü, hem siyasal statüsünü, hem ekonomik statüsünü karşılar. Bu unvanlar ve kazandırdığı statüler kişiye padişah tarafından verilir. Osmanlı'da bütün atamalar padişah tarafından yapılır. Bu saydığımız unvanları alanlar hem yönetici hem de has ve timar sahibi kişilerdir. Hâce kelimesi de müderris, molla, efendi ya da tüccar anlamlarında kullanılır ve bir unvana ve statüye işaret eder. Burada kullandığımız statü kelimesi sosyolojik bir kavramdır. Bu unvanlara sahip kişilerin toplum içerisindeki yükseklik ve saygınlığını; yönetimde söz sahibi olduğunu; ekonomik olarak da maaşa, mala mülke ve toprağa sahip zengin olduğunu gösterir. Bütün bunlar padişahın verdiği üstünlükler ve zenginliklerdir; kalıcı olmayabilir, nasıpla gelir, azille gider.

Avam-am kelimeleri de aslında bir unvan ve statü ifade eder; ama bu verilmiş bir unvan ve statü değildir. Bu kelimeler, hiçbir şey verilmemiş olanların unvanını, saygınlık ve zenginlik gibi kazanımları olmayanların statüsünü gösterir. Bu unvan şahıslara değil topluma verilmiştir.

Zahit, sofı, şair, rint sözleri kültürel unvanlardır; kültür seviyelerine ya da farklılıklarına göre, bu kültürlerin mensuplarının kendilerine ya da birbirlerine vermiş oldukları unvanlardır; tek birey için söylendiği gibi grup için de kullanılır. Bunlar, Osmanlı toplumu içerisinde kültürel açıdan en çok rolü olan, kültürü oluşturan gruplardır. Halk tabakası üzerinde de etkileri olmuşlardır. Bunlar arasında şair grubunun ayrı bir yeri vardır. Şairler, saraya ve saraya yakın yönetici grubuna daima yakın olmuşlar, çoğu sosyal statü bakımından eşraf zümresi içerisinde yer almışlardır. Ama kültürel olarak derviş, aşık, rint grubunda kalmışlardır.

Ruhî, manzumesinde en çok zengin ile fakir ve rint ile zahit ilişkilerine, etkileşimlerine ve davranışlarına yer vermiştir.

2. ÇALIŞMANIN ÖNEMİ (RESEARCH SIGNIFICANCE)

Bağdatlı Ruhî'nin bu terkib-bendinin, divan şiiri içerisinde çok farklı bir yeri olduğu bütün edebiyatçılar tarafından kabul edilmiştir. Ruhî'den sonraki birçok şair bu eseri beğenmiş, tanzir etmiş ve ondan etkilenmiştir. Yüz otuz altı beyit olan bu uzun manzumenin bu kadar çok sevilmesinin sebebi konusudur. Onu, divan şiiri içerisinde farklı kılan da budur.

3. SOSYAL TIPLER VE SOSYAL GRUPLAR (SOCIAL TYPES AND SOCIAL GROUPS)

3.1. Zengin-Fakir (Rich-Poor)

Barınma, yeme, giyinme gibi ihtiyaçlar ve bu ihtiyaçlara bağlı arzular, sosyal statü ve itibar kazanma gibi istekler ve bu isterlerden doğan emeller ve zevkler, insanları birçok davranışlara sevk eden; onların davranışlarını yönlendiren, biçimlendiren faktörlerdir.

Buraya alınan beyitlerde Ruhî, zenginlerin, bilhassa fakirlik düşüncesinin verdiği korku ile gösterdikleri davranışlarından, fakirlere karşı tepki ve tutumlarından bahsetmiştir. Bu beyitlerde patron-işçi davranışları da görülmektedir. Nitekim bu beyitte insanların bir kısmının geçim derdiyle, asgarî ihtiyacını karşılamak amacıyla çalıştığını; bir kısmınınsa geçim ve asgarî ihtiyaç gibi bir düşüncesi olmadan, yiyip içip eğlendiğini söylüyor şair.

13/1 Dünyâ talebiyle kimisi halkun emekde
Kimi oturup zevk ile dünyâyı yemekde

Nam ve nişan arzusu, asalet düşkünlüğü, soy sop ile övünme ve üstünlük sağlama davranışı, ancak hace, ayan, paşa, bey gibi zengin yüksek tabakada görülür. Bu davranış maddî ve manevî bir üstünlük ve saygınlık kazanarak, işlerini rahat yürütme ve rahat yaşama arzusunun dürtüleriyle meydana gelmektedir.

9/1 Ebnâ-yı zamânun talebi nâm u nişandur
Her biri tasavvurda fülân ibni fülândur

Hace, efendi, muallim anlamlarına gelmekle beraber, zengin tüccar anlamında da kullanılmıştır. Tüccar malı, mülkü, zenginliği önemseyen ve benimseyen bir tiptir. Fena ehli ise yokluğu ve yoksulluğu tercih eder; şair ayrıca, "derviş" sözüyle de bu yoksulluğa işaret etmiştir. Demek ki tüccar fakirlere karşı ululanan, onlara tepeden bakan bir tiptir; itibar kazanmayı, halkın kendisine saygı göstermesini arzu eden ve bu arzularının güdülerıyla davranış bir tiptir. Şair tüccarın bu davranışını yüzüne vuruyor ve ölümle birlikte kaybolacak olan, dünyaya ait zenginlik ile kibirlenmenin lüzumsuzluğunu söyleyerek onu uyarıyor. Bu söyleyiş ile fena ehlinin, dolayısıyla fukaranın mütevazı olduğuna işaret ederek, kibir ve tevazu yönünden, zengin ile yoksul arasındaki davranış farklılığını göstermeğe çalışıyor.

2/3 Ey h'âce fenâ ehline zinhâr ululanma
Dervîşi bu mülkün şeh-i bî-hayl ü haşemdür

2/4 Hâk ol ki Hudâ mertebeni eyleye 'âlî
Tâc-ı ser-i 'âlemdür o kim hâk-i kademdür

3/6 Zâhir bu ki âhir yeri hâk olsa gerekdür
Ger dirheme muhtâc ola ger mâlik-i dirhem

- 8/2 Bin girye idersen seni âhir ayırurlar
Ferzend ü zen ü tantana-i sîm ü zeründen
- 8/6 Sîm ile zeri kendüne kat kat siper itdün
Merg okını geçmez mi sanursın siperünden

Şair, zengin ve yönetici sınıfının insafsız ve şefkatsiz olduğunu söylüyor. Şefkatsiz davrandığını belirttiği kudret sahibi, zengin ya da yöneticidir. Ayan, paşa ve bey zengin yöneticilerin unvanlarıdır; bunlarda da kerem, lütuf, başış ve ihsan gibi davranışlar yoktur. bunların kapılarında eli değnekli bekçiler vardır; kapılarına gelen dilenciye dövdürüp kovarlar. Bu davranışın sebebi dilencilerin çokluğu ve zengini usandırmaları olabilir. Bugün bile, zengin ya da fakir, her kapının günde birkaç defa dilenciler tarafından çalındığını görürüz. Dilencilerin bu davranışına karşı ev sahipleri de kızgınlık gösterirler.

- 14/1 Ey sahib-i kudret kanı insâf u mürüvvet
Rindân-ı mey-âşâma n' için olmaya şefkat
- 13/3 A'yân-ı cihândan kerem umma anı sanma
Âsâr-ı 'atâ ola ya pâşâda ya begde
- 13/4 Matbahlarına aç varan âdem degenek yer
Derbânları var göz kapuda el degenekde

İnsanlar çektiği sıkıntısını, derdini söyleyemeyebilirler. Yöneticiye, patrona, komşuya ve akrabaya yakışan davranış, onun sıkıntısını sezmesi ve gidermeye çalışmasıdır. Ama şair, "sıkıntını, derdini söyleyen dahi kimse sana yardımcı olmaz" diyor. Biz bunun bizim çağımız insanının davranışı olduğunu zannededik; oysa eskiden beri insanlar mürüvetsiz imiş. Bu davranışı dilenciye (geda) de vermiş şair. Böylece insanların tümünü kerem ve yardımseverlik duygularından yoksun ve vefasız görmüştür. Bu ifade, şairin psikolojik durumunu, dünyaya ve hayata bakış açısını ortaya koyar. Şairin çektiği sıkıntılar, gördüğü vefasızlık ve mürüvetsizlikler onu karamsarlığa itmiştir. Ona göre dünyanın uğurundan çok uğursuzluğu, sefasından çok mihneti vardır; dünyanın hiçbir tavrında kalıcılık yoktur, baş döndürücü bir hızla sürekli değişmektedir. Dünyanın vefasızlığı insanları da vefasız etmiştir.

- 13/2 Yok derdüne bir çâre ider mîr ü gedâdan
Sen çekdüğün âlâmı gerek sakla gerek de
- 15/1 Çarhun ki ne sa'dinde ne nahsinde bekâ var
Dehrün ki ne hâsında ne 'âmında vefâ var
- 15/2 Aldanma anun sa'dine nahsinden alınma
Nahsinde dime mihnet ü sa'dinde safâ var

"Yüksek zümrede olan zengin kesimine, "yardımları dokunur" diye yaklaşmak doğru değildir; çünkü onların kimseye yardımı dokunmaz. Halk tabakasından da "bunlar pintidir, aşağılıktır" diye sakınıp çekinmek yanlıştır; çünkü onlar da aşağılık değildir; fakir fakirliğinden utanmamalıdır" dediği bu beyitlerde şair, kendisine ve kendisi gibi olanlara sesleniyor. Yani şair, zengin ile fakir, havas ile avam arasında bir orta tabakaya işaret ediyor; fakirlikten, halk tabakasının seviyesine düşmekten korkan; zenginliğe özenen ve imrenen, yüksek zümreye katılmayı arzu eden, korkak ve kıskanç bir orta tabaka.

Şair bu orta tabaka bireyelerine, "zengin zümreyi kıskanma, zenginliğe imrenme, zenginlerden ve makam sahiplerinden iyilik bekleme; halktan çekinme, fakirlerden ve fakirlikten korkma" diye öğüt verirken bu orta zümrenin düşünce ve davranışlarını da belirtmektedir.

15/3 Meyl etme bunun hâsına 'âmından üşenme
'Âmında deme hisset ü hâsında 'atâ var

15/4 Egninde görüp gayrilerün atlas u dibâ
Gam çekme ki egnümde benüm köhne 'abâ var

Sabah namazını kılmak için gittiği camide kapının yanında oturmuş bir grup görünce şair, "neden öyle dizi halinde kapıya yakın oturup garip bir şekilde tespih çektiklerini" sorduğunda, "şehrin yöneticisi (hakim-i vakt) camiye gelecek ve bize sadaka verecek" diyorlar. İnsanların sadaka vermesinin nedenlerinden biri gösteriştir; hele evine gelen bir dilenciye kovup, sadaka vermeyi cami gibi kalabalık bir ortamda, göstererek yapıyorsa, mutlaka bu davranışın arka planında saygınlık kazanma amacı vardır. Sadaka vermenin ibadet, cömertliğin üstün bir meziyet kabul edildiği bir kültürde, cömertlikle ün kazanmanın camide sadaka dağıtmaktan daha kolay bir yolu yoktur. Bu amaçla sadaka dağıtanların, kalabalık yerlerde daha cömert davranacaklarını bilen dilenciler de cami ortamını seçmişlerdir.

6/1 Vardum seherî tâ'at için mescide nâgâh
Gördüm oturur halka olup bir nice gümrah

6/2 Girmiş kimisi vahdete almış ele tesbîh
Her birisinin vird-i zebânı çil ü pecâh

6/3 Didüm ne sayarsız ne alursız ne satarsız
K'aslâ dilinizde ne Nebî var ne hod Allâh

6/4 Didi birisi şehrimüzün hâkim-i vakti
Hayr itmek için halka gelür mescide her gâh

3.2. Halk (Public)

Bugünkü sosyal düzen ve cumhuriyet yönetiminde halk kelimesi, spesifik bir sosyal grup ifade etmez. Ama Osmanlı sosyoekonomik düzeninde avam kelimesiyle karşılanan halk, tebaanın belirli bir kesiminin adıdır. Osmanlı'da avam, sosyokültürel ve sosyoekonomik bakımdan havas, eşraf, esnaf ve memur kesiminden hayli farklı ihtiyaçlara ve yapıya sahip, onlardan çok değişik tutum ve davranışlar gösteren bir sosyal grup yapısı taşır.

Halk ihtiyaç içinde olan fakir kesimdir. Halk, yüksek zümrenin, ayan , havas, paşa, bey unvanlarıyla anılan, mülkü kullanma yetkisine sahip, yönetici ve zengin kişilerin emrinde karın tokluğuna çalışan kesimdir. Osmanlı toplumunun çoğunluğunu oluşturur. Şair halk adına Allah'la konuşuyor. Halk ya da avam denilen fakir grubun düşüncesini, dünya ve hayat görüşünü, fakirlik karşısındaki tutum ve davranışını ifade ediyor.

Bu beyitler Allah'a hitaben söylenmiş gibidir. Padişaha veya halkın derdine çare olabilecek, ihtiyaçlarını temin edebilecek bir üst yöneticiye söylendiği de düşünülebilir. Şaire göre, Allah, herkesin rızkını, ihtiyaç duyduğu şeyleri vermeğe kadirdir. Ancak halkın, fakirin ihtiyacını bu dünyada vermemiş, öbür dünyada vermeyi vaat

etmiştir. Halk, dünyada çektiği fakirliği, sıkıntısını kime anlatsa "bu durumun bir hikmeti vardır" diye cevap alır; ama bunun hikmetinin ne olduğunu anlayamaz. Çünkü ona, "bu dünyada çektiğin sıkıntıya karşılık, öbür dünyada refaha ereceksin" diyenler, dünyada refah içinde yaşayan ve öldükten sonra da cennete gideceğini iddia eden kişilerdir. Halk bunda bir yanlışlık ya da bir aldatmaca olduğunun farkındadır; ama çaresiz, dağların bile dayanamayacağı bu sıkıntıyı, bu yoksulluğu çekmektedir. Halkın bu fakirlik karşısında Allah'a sığınmaktan ve feleğe bedduadan başka bir davranışı yoktur. Kendine söyleneni yapan, kendine verilen asgarî geçim ücretine razı olan, kadere boyun eğen halk, çaresizdir. Çaresizlik, davranışsızlık sayılmamalıdır.

14/4 Hâcetlerimiz kâdir iken kılmağa hâsıl
Salmak keremünden bizi ferdâya ne hâcet

14/5 Hâlün kime açsan sana der hikmeti vardır
Öldürdi bizi âh bilinmez mi bu hikmet

14/6 Nâçâr çeker halk bu mihnetleri yohsa
Âdem kara dağ olsa getirmez buna tâkat

14/7 Beyhûde dönüp n'eyler ola başımız üzre
Halkun bu felek dediği dölâb-ı meşakkat

3.3. Dilenci, Riyakâr Sofu (Beggâr, Lior Sofu)

Camide kendilerine sadaka verilmesini bekleyenler sahte sofulardır. Şair bunların riyakâr olduklarını, mescide ibadet için değil dilenmek için geldiklerini söylüyor. Bu riyakâr, sahte sofular, sofuluğu geçim kaynağı yapmışlardır.

Yukarda, insanların sadaka vermesinin nedenlerinden biri gösteriştir demiştik. Başka sebepleri de vardır; en belirgin sebebi korkudur. İnsanlar Allah korkusu ya da kaza-bela korkusu ile sadaka verirler. Sadakanın Allah'ın rızasını kazandıracağına kazayı-belayı defedeceğine inanılır. Allah korkusunun en çok hissedildiği yerler mezarlık ve camidir; kaza-bela korkusunun en çok belirdiği yer ise şehir terminalleridir. Dilenciler, insanların korkularının depreştiği yerlerin farkındadır; o yüzden bazı dilenme sloganları da meydana getirmişler, camilere, türbelere, mezarlıklara ve terminallere yerleşmişlerdir. Dilenciler her devirde ve her yerde, aynı davranışları gösterirler; benzer ve ortak sloganları vardır. Bu durum dilencilerin sosyalleşmiş bir grup olduğunu gösterir.

6/6 Geldüklerini mescide bildüm ne içümdür
Yüz döndürüp andan didüm ey kavm olun âgâh

6/7 Kim sizden ırâğ oldu ise Hakk'a yakındur
Zîrâ ki dalâlet yoludur gitdügünüz râh

6/8 Tahkîk bu kim hep işinüz zerk ü riyâdur
Takilâdesüz tâ'atunuz cümle hebâdur

Alttaki beyitlerde şair, dilenen riyakâr sofuların davranışlarını, bu davranışlarından dolayı düştükleri durumları, hangi tepkilerle karşılaştıklarını söylüyor. Bu tip sofular da çoğu zaman tekkeler ve gruplar oluşturmuşlar, böylece ortak amaçlar, ortak fikirler etrafında birleşerek, bir grup kültürü meydana getirmişlerdir. Bu ortak grup kültürü, grubun bireyleri arasında ortak davranışlar doğurmuştur.

Bu sofular, iyilik bilen bilmeyen, yardımsever olan olmayan kişileri ayırt etmeden herkesten yardım dilenmişler; alçak ve kötü niyetli kişiler dilenen sofulara kötü davranmıştır. Şairin tarifine bakılırsa kötü davrananlar müderris ve mollalardır. Sofu, cüppeli ve sarıklı birisini gördüğünde ona hürmet eder; nasıl bir insan olduğunu anlayıp onu tanımadan, kendi fakirliğini, muhtaçlığını anlatmağa başlar. O molla, utancından sofuya biraz sadaka verse bile, "dilencililiği meslek edinmiş, yapışkan dilenci" der, ondan selamı keser. Böyle mollalar, dervişleri dinsizlik, sapıklıkla suçlarlar. Ama sofu ve dervişler de dilenerek, bir lokma, birkaç kuruş için kendilerini rezil ederler. Bu yedinci bentte şair, kendini derviş göstererek dilenen kişileri de, bunları sapıklıkla suçlayan zahit tipini de kınamıştır.

- 7/1 Dünyâda denîlerden idersin taleb-i kâm
Ey ham-tama` niceye dek bu tama`-ı ham
- 7/2 Bir kimseyi kim cübbe vü destâr ile görsen
Eylersün anun cübbe vü destârına ikrâm
- 7/3 Nakşın çıkarup eylemedin hâlini ma'lûm
Başlarsın ana eylemege fakrunı i'lâm
- 7/4 Cerrâr deyü virmez olur Tanrı selâmın
Şerminden iderse sana bir habbe ger in`âm
- 7/5 Vay er olasın hırkada nâmun ola ola dervîş
Mülhid deyü yandırmağa eyler seni ikdâm
- 7/6 Yazık sana kim eyleyesin hırs u tamâ`dan
Bir habbe içün kendünü `âlemlere bed-nâm

3.4. Esrarkeş Şeyh veya Derviş (Hashish Addict Sheikh or Dervish)

İnsanları aldatmak ve bundan yararlanmak amacını güden riyakâr sahte sofular esrar çekerek kendilerinden geçerler, onu bu halde görenler cezbe ile meczup olmuş zannederler. Onu bu davranışa yönlendiren egosu olmakla beraber, toplumun kültürel ve ekonomik yapısının meydana getirdiği güdülerdir. Şairin böyle bir olgu karşısında takındığı tutum ise, hem esrarkeşlere, hem esrarkeşlerin sarhoşluğunu ilahî sırlara vakıf olmaktan dolayı kendinden geçmişlik, hayranlık hali zannedenlere "yuh" demekten ibarettir.

- 11/3 `Âlemde ki bengîler ola vâkıf-ı esrâr
Hayrânına yûf anlarun esrârına hem yûf

3.5. Rint ve Zahit (Rint and Zahit)

Rint ve zahit, ihtiyaçları ve güdüleri tamamen farklı; olaylar ve durumlar karşısında tutum ve davranışları, birbirine karşıt olan iki tiptir. Rint ile zahit de yar ve ağyar gibi, hemen bütün divan şairlerinin manzumelerinde sözünü ettiği, şiirin geleneksel kişileridir. Divan şiirinde rint, genellikle şairin kendisidir. Rint, dış dünyaya gözünü ve gönlünü kapamış, mal mülk, para pul, makam mevki, şan şöhret gözetmeyen, sosyal olayları ve durumları umursamayan, toplumun değer yargılarına uymayan ve karşı çıkan, akli küçümseyip aşkı terciin eden, zaman zaman sarhoş olan, ibadete pek önem vermeyen, tasavvufi düşüncüyü benimsemiş ve ilahî aşk ile kendi iç aleminde yaşayan, ilahî sırlara ve keşfe sahip olduğunu söyleyen tiptir. Zahit ise, Allah'a karşı ibadet ve görevlerini yerine

getirmekle beraber dünya hayatına bağlı, ailesine ve çevresine karşı günlük yaşam içerisindeki sorumluluklarının bilincinde olan, toplum içinde sosyal bir kişilik olarak yaşayan, toplumla uyum içinde olan ve bu uyumluluk ile toplumdaki beklentilerini elde etmeyi uman, tasavvufi düşünceyi ve aşkı reddeden, akli ön planda tutan kişilerdir. Rint ve zahit terimleri, bu düşünce yapısında olan, böyle değer yargıları (sosyal normlar) edinmiş kişilerden oluşan grupları da ifade eder. Rint, tekke ve tasavvuf ehlinin, zahit ise medrese ve cami erbabının oluşturduğu gruptur denilebilir.

Zahit, rindi sarhoşluk, delilik hatta imansızlık ve küfürle itham eder. Rint de zahidi dinin özüne ulaşamamak, şekilde kalmak, Allah'a değil dünyaya bağlı olmakla suçlar. Rint ile zahit arasındaki bu çekişme düşmanlığa dönüşmüştür.

Gruplar arasındaki ilişkiler düşmanca olduğunda, bu gruplar arasındaki sosyal mesafe artar. Bir grubun bir başka grup ve bu grubun üyeleri ile ilgili oluşturdukları sosyal mesafe, bu grupların ve üyelerinin birbirlerine karşı önyargılı davranmalarını doğurur (Şerif 1996:649).

Zahit, rindi (şairi) içki içmekle, günahkârlıkla suçladığı için, bu beyitlerde şair kendini savunmuş ve o da, zahidi kire bulaşmış, arzu ve isteklerine kapılmış olmakla, kasıtlı ve önyargılı davranmakla suçlanmış hatta kendine sataştığı için tehdit etmiştir.

- 1/1 Sanman bizi kim şîre-i engûr ile mestüz
Biz ehl-i harâbâtđanz mest-i elestüz
- 1/6 Mâ'il degülüz kimsenin âzârına ammâ
Hâtır-şiken-i zâhid-i peymâne-şikestüz
- 1/2 Ter-dâmen olanlar bizi âlûde sanur lîk
Biz mâil-i bûs-i leb-i câm ü kef-i destüz
- 1/5 Erbâb-i garaz bizden ırağ olduğı yegdür
Düşmez yere zîrâ okumuz sâhib-i şastuz

Bu beyitlerde şair, "kavm ve rindân" sözleriyle grubu kastederek, grubunun sözcüsü olarak konuşuyor ve savunmaya devam ediyor; rintleri tanıtıyor. Onların, zahidin zannettiğı gibi şarap içerek değil, ilahî aşk şarabıyla sarhoş olduğunu söylüyor. Rint, gönül ehli, aşık, sevecen, hoşgörölü, garazsız bir kişidir.

- 2/6 Mey sun bize sâkî biziz ol kaim ki dirler
Rindân-ı sabûhî-zede-i bezm-i kıdemdür
- 1/7 Hem-kâse-i erbâb-ı dilüz 'arbedemüz yok
Mey-hânedeyüz gerçi velî 'aşk ile mestüz

Şair bu beyitlerde de rintleri tanıtmaya devam ediyor. Rint için bu dünyada her şey birdir; zevk ve safa ile dert ve gamın, zenginlik ile fakirliğin bir farkı yoktur. Hiçbir şeyi dert edinmeyen, umursamayan, daima sarhoş, akli başında olmadan kendi sarhoşluğuyla yaşayan bir kimsenin zaten bir derdi olmaz. Böyle bir rint bu dünyayı da öteki dünyayı da düşünmez, idrâk edemez. Rint, şekilde zerre fakat mânâda güneştir; ilahî ruhtan bir nefestir. Rindin bu sözlerinde zahide karşı hem bir savunma, hem bir övünme ve ululanma, hem de tehdit vardır.

- 3/3 Bu 'âlem-i fânide safâyı ol eder kim
Yeksân ola yanında eger 'ayş u eğer gam

- 11/8 Çün oldı harâm ehl-i Hak'a dünyâ vü 'ukbâ
Cehdeyle ne 'ukbâ ola hâtırda ne dünyâ
- 15/7 Ferdâ elemin çekme mey iç bak ruh-ı hûba
'Âşıklara ferdâda dahî va'd-ı likâ var
- 16/1 Sûretde eger zerre isek ma'nide yûhuz
Rûhü'l-kudüsün Meryem'e nefh etdügi rûhuz

Ruhî, bu beyitlerinde rint ile zahidi kıyaslamaktadır. Zahidi, "molla, sufî, bed-gû" sıfatlarıyla nitelendirmiştir. Zahit, medresede metali şerhi okuyarak bir şeyler ezberlemeye çalışırken, rint ilahî aşk şarabıyla şerhlerin ve keşiflerin sahibi olmuştur. Rint ulaştığı mertebeleri, yükseklikleri, sırları, keşifleri belli etmez; zahit ise bunları fark edebilecek kalp gözüne sahip değildir.

- 16/5 Molla okusun medresede şerh-i metâli'
Metn-i kadehi sun bize biz ehl-i şürûhuz
- 16/6 Sûfî bizi sen cism gözüyle göremezsün
Aç cân gözünü eyle nazar gör ki ne rûhuz
- 16/7 Bed-gûlara leb-beste görünmekdeyüz ammâ
Rindân-ı Mesîhâ-deme miftâh-ı fütûhuz

Bu beyitlerde de zahidin bazı özelliklerini söylüyor şair. Rint, zahidin inadına meyhaneye gidiyor, içip sarhoş oluyor. Zahit riyakârdır ve riya ile eğrilmiştir; rint sarhoştur, sarhoşlukla doğrulmuştur. Bu söyleyişte, sarhoşun akli başında olmadığı için nefsiyle, arzularının dürtüleriyle hareket etmediğini yani riyakâr değil dürüst olduğunu, oysa zahidin namazı da riya ile kıldığını belirtmiştir. Şaire göre zahit, cahil, ukala, bilgiçlik taslayan, kısa yoldan kazanmayı, çabucak köşeyi dönmeyi arzulayan, nefsi ve ihtiyaçlarının güdüsüyle hareket eden bir kişiliğe sahiptir.

- 2/5 Gel toğrulalım mey-kedeye rağmına ânun
Kim bâr-ı riyâdan kad-i bergeştesi hamdur
- 4/1 Gör zâhidi kim sâhib-i irşâd olayın dir
Dün mektebe vardı bugün üstâd olayın dir
- 4/2 Meyhânede ister yıkılup olmaya virân
Bî-çâre harâb olmadın âbâd olayın dir

3.6. Kâmil ile Cahil (Mature and Ignorant)

Divan şiirinin geleneksel konusu ve şairlerin müşterek tutumu açısından, kâmil ve cahil kavramları rint ve zahit terimleriyle çok yakından ilgilidir. Şair ya da rint, kâmil, onun düşmanı olan zahit ise cahildir. Bununla beraber kâmil, akıllı, akıyla hareket eden, iyiliği kötünden ayırt edebilen kişi anlamında da kullanılmıştır. Bu beyitlerde cahil, ilâhî aşkı bilmeyen, akıl ile Hakk'ı bulmaya çalışan, bilgisizliğinin farkında olamayan, bilmediği hususlar hakkında fikir yürüterek kendini bilgili gösteren kişiler olarak tanıtılıyor. Bu özellikleriyle cahil, toplumda saygınlık ve mevki edinme güdülerıyla hareket eden kişidir. Şaire göre cahil çok itici bir tiptir. Şair böyle cahillere katlanmamak, onların saçma sapan sözlerini duymamak için sarhoş olmak istiyor.

- 3/7 Mey sun bize sâkî içelüm rağmına ânun
Kim cehli ile bilmediği yerden urur dem
- 3/8 Her münkir-i keyfiyyet-i erbâb-ı harâbât
Öz 'aklı ile Hakk'ı diler kim bula heyhât
- 8/7 'Akl adın anup kendüni teşvişe bırakma
Dîvâne olup ref'-i kalem kıl üzerinden
- 8/8 Ey h'âce eger kim sen isen 'âkil ü dâna
Şeydâluğı bin 'akla değışmez dil-i şeydâ

Manzumenin dokuzuncu bendi cahil şeyh ve cahil müritler için söylenmiştir. Bunlar da riyakâr, esrarkeş mürşit ve dervişler gibi insanları aldatarak kendilerine çıkar sağlama amacını güden, okur yazar dahi olmayan, bilgisiz ama kendilerini zamanın kutbu gibi gösteren yalancılardır. İlahî sırları keşfettiğini söyleyen, gösteriş ile bir mürşit gibi seccadede oturan bu kişilerin, gerçekte ipini koparmış eşekten farkı yoktur. "İpini koparmış eşek" teşbihi pervasız, arsız, "Allah'tan korkmaz, kuldan utanmaz" tiplerin davranışlarını ifade için kullanılmış güzel bir benzetmedir.

- 9/2 Güftâre gelüp söylemeler cehl-i mürekkeb
Zu'munca velî her biri bir kutb-ı zamândur
- 9/4 Taklîd ile seccâde-nişîn olmuş oturmuş
Tahkîkde ammâ har-ı güsiste-'inândur
- 9/5 Dermiş bana keşf oldu hep esrâr-ı hakikat
V'Allâhi yalandur sözi bi'llâhi yalandur

Cahil imam ve vaazlar da bunlardan farklı değildirler. Bunlar da toplumda saygınlık kazanmak, bir mevki ve sosyal statü edinmek, maddî kazanç sağlamak arzularıyla hareket eden kişilerdir. Şairin gözlemlerine göre, bu cahiller, bilgisizliklerinin bilinmesinden utanmazlar; minbere çıktıklarında hatip olular, bir toplantı içerisinde de bilgiç kesilirler; siyah ya da yeşil cüppe giyinir, cami dışında da cüppe ile dolaşırlar; kendilerini satmayı çok iyi becerirler.

- 10/2 Minberde hatîb ola vü mahfilde muarraf
'Ar eylemeye olduğuna cehli ile ma'rûf
- 10/6 Zâtında ki esrâr-ı kemâl olmaya hardur
Yâ şâl-ı siyeh egnine giymiş ya yeşil sûf

Şairin bu beyitlerde söylediklerine bakıldığında, riyakâr, esrarkeş mürşit ve dervişler, cahil şeyh ve cahil müritler ile bilgisiz imam ve vaazlar, bu aldatıcı ve yanıltıcı davranışları ile, arzuladıkları saygınlığı, mevki ve sosyal statüyü elde etmişlerdir. Cahiller makam, mevki sahibi olmuşlar; kâmil yoksulluk ile gam çekerken, cahil refah içinde zevk etmektedir. "Cahil cesur olur" ve "cesurun rızkı bol olur" atasözleri birleştirilerek söylendiğinde ve bu beyitlerle birlikte düşünüldüğünde, cahil ile kâmilin farklı benlikleri ve farklı güdüleri olduğu, bu yüzden farklı davranışlar sergiledikleri ve farklı sonuçlara ulaştıkları daha iyi anlaşılır.

Kâl ehli cahili, hal ehli kâmilî ifade eder. Bu sözler, her ne kadar tasavvufî birer terim olarak kullanılsa da, sosyokültürel açıdan

cahil ile kâmilin tutum ve davranışlarını da gösterir; cahilin lafazanlığını, kâmilin kendi iç aleminde suskunluğunu ve tevazuunu.

- 10/7 'Âlemde ki kâmil çeke gam zevk ide câhil
Yerden göge dek yuf bana ger demez isem yuf
- 12/7 Câhillere dünyâ vire el kâmil olanlar
Ayakda kalup olmayalar habbeye kâdir
- 13/7 Evc-i felege basdı kadem câh ile câhil
Erbâb-ı kemâlin yiri yok zir-i felekde
- 12/8 Çün cehldedür zevk kemâli n'idelüm biz
Kâl ehli safâ eyleye hâli n'idelüm biz

Cahil insanlar aldatılmaya müsaittir. Bu cahiller ancak cahilleri, akılsızları aldatmış ve kendi menfaatleri için kullanmışlardır. Akıllı ve kâmil kişiler, onların bilgisizliğini görür ve anarlar. Kendini mürşit diye satan cahillere inananlar, akılsızlar ve cahillerdir. Bilgili kâmil kişiler bu cahillere inanmaz. Nefsini bilenler Allah'ı da bilir. Cahilliğinin farkında olmayan, kendi nefsinin tanımayan, bilmeyen Allah'ı bilemeyeceği için kâfirdir. Öyleyse cehalet küfürdür. Şair böyle söyleyerek, din yoluyla insanları aldatan riyakâr mürşitleri, cahil şeyhleri, bilgisiz vaazları ve bunlara inanarak sömürülen cahilleri kâfirlikle itham etmiştir.

- 9/3 Erbâb-ı hıred zerre kadar mu'tekid olmaz
Ol mürşide kim mu'tekidi bi-hıredândur
- 12/5 Nefsini bilenler getüre Hâlık'a îmân
Bilmezlere îmân getürenler diye kâfir
- 12/6 Kâfir ki yirin düzeh ider cehlden eyler
Çün cehl hakikatde ola küfr 'aceb sır

3.7. Talihsiz ve Talihsiz (Lucky and Unlucky)

Bu beyitlerin anlamına bakılırsa şaire göre cahiller hep talihsiz, arifler talihsizdir. Talihsizlik ve talihsizlik, cahilin ve kâmilin kendi davranışlarının sonucudur. Yukarıda söylediğimiz iki atasözünü bu anlamda tekrar edebiliriz: "Cahil cesur olur" ve "cesurun rızkı bol olur". Cahil, riyakârlığa, yalancılığa, dolandırıcılığa, dilenciliğe, lafazanlığa, dalkavukluğa, saklabanlığa, rüşvet vermeğe ve almağa cesaret edebilir; bu davranışlarıyla bazı kazançlar sağlayabilir. Kâmil, bilgili kişinin böyle davranışlarda bulunması mümkün değildir.

- 11/6 'Ârif kim ola müdbir ü nâdân ola mukbil
İkbâline yûf 'âlemün idbârına hem yûf

3.8. Dost-Düşman ve Yar-Ağyar (Friend-Enemy and Laver-Strangers)

Yar ve ağyar, bütün divan şiirinde bilhassa gazellerde bulunan kişilerdir. Yar sevgilidir, dosttur. Ağyar rakiptir, aşığın, şairin düşmanıdır. Bütün divan şiirinde yar, daima aşığa cefa eder; ağyar da aşığa düşmanlık eder. Yani bu kişiler, bütün divan şairlerinin nazarında daima aynı özelliklere sahiptirler ve aynı davranışlarda

bulunurlar; biri cefa eder, diğeri düşmanlık. Burada sözü edilen yar ve ağyar, gazellerde bulunan sevgili ve rakipten farklıdır. Gazellerdeki sevgili ve rakip daha çok hayalî kişilerdir; yahut hayalde yaşatılan kişilerdir. Oysa bu manzumedeki diğerk kişiler gibi, yar ve ağyar da gerçek birer tip olarak seçilmişlerdir. Yar ve ağyar, aşışa göre karşı iki tiptirler; biri dost, öbürü düşman. Oysa Ruhî'nin nazarında dost düşmanca davranıyor, düşman dostça; âdem, insan olan yarda (dostta) vefa yok, cefa var; köpeğe teşbih edilen ağyarda ise düşmanlık yerine vefa var.

Bu beyitlerde yar ile ağyarın birbirine karıştığı, ters davranışlar gösterdikleri, yarda ve hiçbir insanda vefa kalmadığı söyleniyor. "Diken" ile elem ve cefayı, "gül ü gül-zar" ile hoşluk ve sefayı ifade eden şair, dünyanın cefasına da sefasına da küfredercesine "yuh" çekiyor; dikene benzettiği ağyara, gül ve gül-zara benzeyen fakat diken gibi davranan yara "yuh" diyor. Şairin bu davranışı, dünyada, hiçbir şeyle memnun ve mesut olmadığını; dost düşman, tanıdık yabancı hiç kimseye güvenmediğini gösterir.

13/6 Ağyâr vefâdan dem urur yâr cefâdan
Âdemde vefâ olmaya var ola köpekde

11/1 Yûf hârına dehrün gül ü gül-zârına hem yûf
Ağyârına yûf yâr-ı cefâ-kârına hem yûf

3.9. Rütbe-Makam, Rüşvet (Rank-Position-Bribe)

O zamanki Osmanlı yönetiminde, rütbe, makam ve unvanların satıldığını söylüyor şair. Bir makam için rüşvet alanlar da var verenler de; şair ikisine de yuh çekiyor. Rüşvet alma ve verme her devirde ve her toplumda vardır; beynelmilel ve sosyal bir olgudur. Rüşvet alma ve verme, bireyin egosundan ve daha çok sosyoekonomik güdülerden doğan davranışlardır. Birey, bir makam ve toplumda bir statü elde etmek, maddî kazanç sağlamak amacıyla rüşvet verir ya da alır. Hatır-gönül rüşveti de bu gibi ihtiyaçlardan kaynaklanır. Rüşvetin alanından vereninden başka aracılı, ayarlayanları vardır; görenleri, bilenleri olur. Bunlar arasında karşılıklı etkileşimler doğar; takdir ya da kınama gibi sonuçları olur. Rüşvet, alanın da verenin de sosyal statüsünü değiştirebilir.

11/5 Zî-kıymet olunca n'idelim câh ü celâli
Yûf anı satan dûna harîdârına hem yûf

3.10. Şairin Davranışları (The Behaviours of the Poet)

Ruhî, manzumenin birinci bendinde, tamamen zahide karşı kendini savunmuştur. Şair, daha ilk mısradaki "bizi üzüm şırasıyla sarhoş olmuş zannetmeyin" diye söze başlamış. Demek ki şair sarhoştur, ya da sarhoşça davranışları vardır; onu bu halde görenler kınayıp ayıplamışlar. O da bu durumda kendini savunuyor, "ben sarhoş değilim, aşışım" diyor. Şair, Sonra kendisini sarhoşlukla, günahkârlıkla, toplum kurallarını hiçe saymakla suçlayanları kendisi suçlamaya başlıyor; bir yandan da övünüyor. Başkalarının suçlamalarına karşı kendini savunma, karşı taarruz, övünme, ululanma kişiler arası etkileşimlerden doğan davranışlardır.

1/1 Sanman bizi kim şîre-i engûr ile mestüz
Biz ehl-i harâbâtdanız mest-i elestüz

1/2 Ter-dâmen olanlar bizi âlûde sanur lîk
Biz mâil-i bûs-i leb-i câm ü kef-i destüz

1/3 Bu âlem-i fânîde ne mîr ü ne gedâyuz
A'lâlara a'lâlanuruz pest ile pestüz

Bu beyitlerde de Ruhî, kadere boyun eğdiğini söyledikten sonra, şan şöhret kazanmak, belki de makam ve mevki edinmek arzusuyla, Bağdat'tan ayrılıp, Osmanlı payitahtına yakın olmak amacıyla, gurbete çıktığını söylüyor. Bütün şairlerin, bilhassa taşra şairlerinin yaptığını yapıyor; Osmanlı sarayına ulaşamasa bile, saraya yakın bir paşanın himayesine girmeye çalışıyor. Makam ve mevki istemediğini söylediği, zengin ve yönetici kesimi kötülediği, onlardan uzak durmak gerektiğini ifade ettiği beyitlerle bu beytin anlamı ve işaret ettiği davranış biçimi çelişmektedir. Bireyin doğduğu yeri, ailesini, arkadaşlarını bırakıp, sıla hasreti çekmeğe razı olarak, başka yerlere gitmesi, çoğu zaman sosyoekonomik zaruretler ile olan bir sosyal davranıştır.

17/1 Virdük dil ü cân ile rızâ hükm-i kazâya
Gam çekmezüz uğrarsak eğer derd ü belâya

17/2 Koyduk vatani gurbete bu fikr ile çıkdük
Kim renc-i sefer bâ'is ola 'izz ü 'alâya

4/7 Gezdi yürüdi bulmadı bir eglenecek yer
Min-ba'd yine 'âzim-i Bağdâd olayın dir

3.11. Şair Grubu (The Group of the Poet)

Divan şairleri, kendileri yani şair hakkında söylediklerine bakıldığında, hep aynı özelliklere, aynı değer yargılarına, aynı sosyokültürel normlara sahip gibidirler; bu yüzden bir grubun aynı tutum ve davranışlarını gösterirler. Böyle görünmeleri aynı şiir geleneğine bağlı kalmalarındandır. Bu gelenekten biraz ayrılabilenler de vardır; Ruhî bunlardan biridir.

Şairler daima rint ve aşıktır. Yukarıda rintten bahsederken şairlerin de nasıl bir kişiliğe sahip olduklarını ifade etmeye çalışmıştık. Ruhî bu terki-bendinin birçok beytinde rint olduğunu, ilahî aşk ile manevî bir yüceliğe kavuştuğunu söylemiştir. Peyâmî adlı bir Fars şairinden aldığını söylediği, aşağıdaki iki beytin birincisinde bu hususu anlatıyor: "biz elest bezminin şarabıyla sarhoş olmuş rintleriz; herkesten önce şarabı içtik, herkesten çok sarhoş olduk" diyor. İkincisinde "İsa gibi diriltici, canlandırıcı nefese sahip (sözü olan); yine İsa gibi ruhsal özelliği olduğunu gösteren Ruhî lakabını kazanmış; Hızır gibi ölümsüzlüğe ulaşmış; sıfat deryası içinde gizlenmiş zatın cevheri (ruhu'l-âlem)" olduğunu söylüyor. Ruhî, bu iki beyitte ve benzerlerinde kendisinin ve şairler grubunun kendilerine atfettikleri özelliklerin bir kısmını söylemiştir.

2/8 Mâ rind-i sabûhî-zede-i bezm-i elestîm
Pîş ez-heme dürdî-keş ü bîş ez-heme mestîm

16/8 'Îsî-dem ü Rûhî-lakab u Hızır-hayâtuz
Deryâ-yı sıfat içre nihân gevher-i zâtuz

Şair grubuna mensup bireylerin hepsi aşıktır. Bu aşk genellikle ilahî aşktır. Ruhî de incelediğimiz bu manzumesinde, ilahî aşktan bahsetmekle birlikte, beşerî aşktan da söz etmiştir. Hatta Karacaoğlan misali gezgin halk aşığı gibi diyar diyar dolaştığını, her gittiği yerin güzellerine aşık olduğunu ifade eden beyitleri vardır. Bu gezginlik geleneği halk şairlerinde de vardır dervişlerde de. Ruhî ne

derviştir ne halk şairi, ama böyle bir davranışının olduğunu görmekteyiz.

- 4/4 Bir serv-kadün bende-i efgendes-i olsun
'Âlemde o kim gussadan âzâd olayın dir
- 17/3 Devr eylemedük yir komaduk bir nice yıldur
Uyduk dil-i dîvâneye dil uydu hevâya
- 17/4 Olduk nereye varduk ise 'aşka giriftâr
Alındı gönül bir sanem-i mâh-likâya

3.12. Sarhoşluk, İşret ve İçki Meclisi (Drunkenness, Revelry and Drinking)

Ruhî her ne kadar ilahî aşk şarabından ve onunla sarhoş olduğundan söz etmiş ise de, şarabın ve sarhoşluğun gerçek anlamını ifade eden, işret meclislerini anlatan beyitleri de vardır.

Şarap gam dağıtır. Şair daima gamlıdır, çünkü aşıktır. Bu yüzden aşığın yani şairin şaraba ve sarhoş olmağa ihtiyacı vardır. İçki içme ve sarhoş olma davranışları ihtiyaçtan kaynaklanır; bu ihtiyaç ve davranış şair grubunun ortak tutumudur. Şaire göre dünya gam-hânedir, dünya gamını unutmak için aşk derdine tutulup şarap içmek gerekir. Dünya derdini unutmak ancak, dünya malını sarhoş olmak uğrunda harcamakla olur. Şairi gamlandıran, eleme kedere düşüren dünya elbette ki sosyal dünyadır; fizikî dünyanın bu işte bir günahı yoktur. İçki içmek ve sarhoş olmak, bireyler ve gruplar arası ilişkilerden, dolayısıyla sosyal güdülerden doğan davranışlardır.

- 2/1 Sâkî getür ol bâdeyi kim dâfi'-i gamdur
Saykal ur o mir'âta ki pür jeng ü elemdür
- 2/2 Dil-bestelerüz bizden ırâğ eyleme bir dem
Ol bâdeyi kim nûr-ı dil ü dîde-i Cem'dür
- 1/4 Dâ'im ola hem-sohbet-i rindân-ı kadeh-nûş
Varın koya meydâna eger bîş ü eger kem
- 4/3 Elden komasun gül gibi câm-ı meyi bir dem
Her kim ki bu gam-hânedede dil-şâd olayın dir

4. SONUÇ (CONCLUSION)

Ruhî, Osmanlı'nın sosyokültürel ve sosyoekonomik yapısı içerisinde ortaya çıkan sosyal tipleri ve sosyal grupları; bu tiplerin ve grupların davranışlarını; bu davranışları meydana getiren sosyal değerlerini konu edinmiştir. Şair, birbirlerinden çok farklı kültürlere, sosyal ve grupsal değerlere sahip, birbirlerinden çok farklı, ihtiyaçları, arzuları, beklentileri olan ve bunların güdülemesiyle farklı tutum ve davranışlar gösteren kişilerin ve grupların çarpık davranışlarını, çarpıcı bir şekilde işlenmiştir.

Şairin seçtiği sosyal tipler ve sosyal gruplar, o zamanki Osmanlı Müslüman toplumunda bulunan ve yaşayan gerçek tipler ve onların oluşturduğu gruplardır. Bu tiplerin ve grupların, birbirleriyle olan münasebetlerinden doğan, şairin ortaya koyduğu davranışları da gerçek ve yaşanan davranışlardır. Şair, bu tipleri ve davranışlarını, hiç hayal ve mecaz unsuru katmadan, davranışlarda genelleme dışında mübalağa yapmadan anlatmıştır. Eserin beğenilmesinin bir nedeni de burdur. Bir başka neden de, bu sosyal tiplerin ve sosyal grupların ve bunların sosyal ortamda davranışlarının, her devirde ve her yerde görülebilen, beynelmilel tipler, gruplar ve davranışlar

olmasıdır. Yalnız şu var ki, Ruhî, bu sosyal tiplere, gruplara ve davranışlarına geleneksel rînt veya şair bakışı ile bakmıştır. Yani bakış açısı yanlıdır. Ruhî, Onların, bütün insanlar nazarında yanlı olan davranışlarını söylemek yanında, rînt ve şaire göre yanlı, kötü olan davranışlarını da sergilemiştir. Manzumede rîntlerin ve şairlerin davranışları iyi, diğer kişi ve grupların davranışları kötü gösterilmiştir.

Ruhî, manzumesinde kendisini rînt olarak tanıtmış ve Osmanlı toplumuna, sosyokültürel ve sosyoekonomik düzenine rînt gözüyle bakmıştır. Rîntin hayata bakış açısı ve yaşamı kalendercedir. Rîntin insanlardan ve toplulardan bir beklentisi olmadığı için, toplumun değer yargılarını umursamaz, insanların koyduğu kurallara karşı kuralcı; kuralsız, bağlantısız, özgür yaşamayı tercih eder. Bu yüzden çıkarıcı düzene karşı çıkar; kendi yararları doğrultusunda düzeni kuranlara, çıkarı için düzeni yaşatmaya çalışan statükoculara düşman kesilir.

Ruhî bu manzumesinde, yar-ağyar, zengin-fakir, mir ü geda, has u am, rînt ve zahit, kâmil ve cahil gibi karşıt tipleri; ayrıca safacafa, zenginlik-fakirlik, kirli ve temiz, talihli ve talihsiz, imanlı-imansız, şekil ve mânâ gibi zıt kavramları bir arada toplayarak onları karşılaştırmış; böylece sosyal tipler ve gruplar arasındaki etkileşimleri, karşı davranışları, toplumun çelişkilerini göstermiştir. Ruhî'nin böyle zıt anlamlı kelime ve kavramları aynı beyitte söylemesinin tezat yapmak gibi bir amacı yoktur. Bazı şairler, böyle zıt kavramları uyumlu bir biçimde bir araya getirerek, evrendeki zıtlıklar arası uyumu ve ahengi ifade etmeğe çalışırlar; Ruhî'nin bu gibi tasavvufî bir gayesi de yoktur. Ruhî sosyal çarpıklıkları göstermek istemiştir.

Manzumenin dilinin öz Türkçe olduğu söylenemez; ama kullanılan kelimelerin çoğu Osmanlı'nın sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel yapısını ifade eden kelimelerdir. Yani herkesin bildiği, tanıdığı sözleri, kavramları kullanmıştır şair; hem de hiç mecaz katmadan. Manzumenin sevilmesini sağlayan önemli nedenlerden biridir bu.

BİBLİYOGRAFYA (BIBLIOGRAPHY)

- Ak, C., (2001). Bağdâtlı Rûhî Dîvânı, Karşılaştırmalı Metin, Uludağ Üniv. Yay. Bursa, ss:187-195.
- Rûhî-i Bağdâdî, (1287). Külliyât-ı Eş'âr-ı Rûhî-i Bağdâdî, İstanbul, ss:74-82.
- Şentürk, A.A., (1999). Osmanlı Şiiri Antolojisi, Yapı Kredi Yay. İstanbul, ss:477-489.
- Şerif, Muzaffer-Şerif Carolyn W. (1996). Sosyal Psikolojiye Giriş, (Çev. Mustafa Atalay-Aysun Yavuz), Sosyal Yay. İstanbul.